

a színpadképpel és a tánccal foglalkozó további két tanulmányát. Különösen a kötetnek is címet adó nagy esszé járul hozzá igen pontos definíciókkal a szobrászi problematikának ahhoz az elemzéséhez, amelyre a Jovánovics-mű is alkalmat adott. Kiemelendő, fontos, mert a „művészettudomány” igényének újrafogalmazása irányába mutató momentum a poétikai és a művészettörténeti-művészetfilozófiai analízis szintézisére való törekvése. Mintha „a művészetek kölcsönös magyarázata” század eleji problematikája nyerne új formát. Kétségtelen, hogy a művészettudományhoz ez a típusa igen fontos mind a képzőművészet szélesebb körű hozzáférhetővé tételében, mind a képző- (vagy a színpadi, a tánc-) művész számára tevékenysége értelmének megvilágításában. Rényi kivételes elemzőkészségéről, a poétika és a művészetelmélet együttlításának képességéről vall e tanulmány legszebb szakasza, a táncosnőről szóló Rilke-szonett (SZONETTEK ORPHEUSZHOZ II, 18.) elemzése. (A szakasz filológiai háttéréhez lásd még tanulmányát az *Enigma* művészetelméleti folyóirat VI. [1999] évfolyam, 20–21. számában. Természetes, hogy a tanulmány a tolmácsolás, fordítói hűség hermeneutikai ösproblémájával foglalkozik. – Nem minden tanulság nélküli, hogy ez a szám mintegy háttér és példatár Rényi könyvéhez. Aki tájékozódni kíván a hermeneutika hazai szellemi körében és eligazodni e kör értékrendjében, aligha nélkülözheti ezeket az elegáns, szürke füzeteket!)

Rényi András tanulmánykötetének módszertani célja a hermeneutika módszerének bemutatása, lehetőségeinek mintegy kipróbálása. Joga van erre: alapos ismereteket szerzett a művészettörténeti interpretáció 'e modern szemléletmódjának irodalmában, és nagy érdemeket hazai megismertetésében. „A művészettörténeti hermeneutika eltér a képzőművészeti alkotások hagyományos értelmezésétől. Vele ellentétben ugyanis tárgya nem a mű értelme, hanem a mű maga.” Az idézett definíció Oskar Bätschmann-tól való (BEVEZETÉS A MŰVÉSZETTÖRTÉNETI HERMENEUTIKÁBA. Képek elemzése. Budapest, 1998. 18.), a magyar fordítás – Bacsó Béla és Rényi András munkája. Helyénvaló, mert minden komolyan gondolt módszertani kezdeményezéstől elvárható e módszertani pozíció teljességigénye. Talán helyénvaló kritikája is a „hagyományos” értelmezési módokkal szemben: a stíluskritika, az ikonográfia

és ikonológia, a művészi technika, a műfaj- és recepciótörténet talán túlságosan is szakmaspecifikus értelmezési módokat, zárt és kifelé nem reflektált rendszereket alakítottak ki maguknak. A hermeneutika ezzel szemben olyan, művelt beszédmódot javasol a művek előtt, a múzeumban, a kiállításon, amely mintegy az intellektuális öntudat kifejezési formájaként kínálja magát. Nem igaz, hogy a mű az egyetlen tárgya; a remekmű inkább a filozofálás támasza és mércéje, amelyhez mindig vissza lehet térni, majd újra elrugaszzkodni tőle. Ennek komikus kifejezése Rényinél egy vissza-visszatérő, a mégis szükségesnek ítélt önreflexiót szinte mentegető szakaszscím: „Exkursus a módszerről” (csak kitérő, egy DISCOURS DE LA MÉTHODE helyett). A kérdés az, vajon a hermeneutikai analízis helyettesítheti-e az oeuvre-jegyzékeket, ikonográfiai jegyzékeket, múzeumi katalógusokat és lexikonokat, valamint a régi művészettörténeti módszer tanulmányait és monográfiáit. Rá nézve is nagy baj lenne, ha valamiképpen megszabadulna ezektől a támaszaitól, amelyek – a látszattal ellentétben – egyáltalán nem készek és befejezettek.

A hermeneutikai analízis egyszerűen a művészettörténeti módszer más és más olvasó-befogadó közönségre számító kezdeményezése, mint a régebben művelt és hagyományosként számon tartott módszerek. Jó, hogy van, szükség van rá: benne talán a művészettörténészek kiképzett értelmiség ma fiatalabb generációjának legjava is utat talál munkája-élete értelmének megfogalmazására. S jó, hogy magyarul most már olyan tanult és alapos mű képviseli, gazdagítva a művészettörténeti irodalmat, mint Rényi András könyve.

Marosi Ernő

EGY LAP AZ ALULJÁRÓBÓL

Fedél nélkül – a hajléktalanok lapja

A lapra 1997 januárjában figyeltem fel, pedig akkor már a 70. száma jelent meg nem különösen érdekes, folyóírással írt fejléccel. Később, néhány hónap múltán, már jelenlegi címlapját láthatta olvasója, melyen téglafal-

részlet előtt ferdén felfelé haladó ritkított betűsor adja a címet. Megjelenik négy oldal terjedelemben, kiadó Menhely Alapítvány, szerk. stb. A fejléc grafikája emlékeztet a régi *Beszélőre*, melyen börtönrács előtt jelent meg a cím. A papír minősége is hasonló, a terjedelem, az írások, rajzok azonban egészen más, önálló arculatú lapot mutatnak. A kurta kiadvány léte a kilencvenes években kultúra és szubkultúra találkozásainak tárháza, szociális helyzetképek sora lírai, prózai és képi formában.

Aluljárókban, közlekedési lámpáknál, forgalmas tereken hajléktalanok árulják, a lapnak meghatározott ára nincs, példányszáma, mivel szabadon sokszorosítható, a vásárlók igényétől és a terjesztők sokszorosítási lehetőségeitől függ. Magam a Kálvin téren, az aluljáróban, olykor a Roosevelt téren, az Akadémia előtt váltam meg példányomat, az előbbi helyszínen előfordult az is, hogy az árus nem akart megválni egyetlen példányától, csak a tiszteletdíjat kérte. A lapárosok közötti apróbb torzalkodásokról már írt a sajtó, ez a lap valódi értékétől független, szociális motívum. A lapot a 124. számig az 1999. áprilisában elhunyt Ungi Tibor szerkesztette, neve a lapon alapító-szerkesztőként gyászkeretben később is szerepel. A 125. számban (1999. 04. 25.) közölt nekrológból kitűnik, hogy angol példát követve hozta létre a lapot, szerkesztette és írta. Összegyűjtött természetesen más hajléktalanoktól, segédhajléktalanoktól (így szerepel egy aláírásban), szociális munkásoktól prózai írásokat, verseket, rajzokat, leveleket, és ezeket valódi vagy álnévvel közölte. Amióta Ungi Tibor meghalt, több szerkesztőbizottság igyekszik folytatni munkáját. 1999. október 14-én az Erzsébet híd alatti parkolóból jelentkezik az egyik szerkesztői társulat. *Formabontás* című cikkükben leírják, hogy a lap 1989-ben született *Hajléktalanokért* címmel, majd 1992 júliusában Ungi Tibor volt hajléktalan, utcai szociális munkás szerkesztésében indult jelenlegi címén időszakos megjelenéssel, 1994. október óta kéthetenként jelent meg. 1999. május 25-én a szerkesztőség és a Menhely Alapítvány egyezményt kötött „*minden cenzúra mellőzéséről*”. A hosszú egyezmény konfliktusokat sejtet a kiadó és a lap között, más helyütt arról olvasunk, hogy a lap eddigi írásaiból antológiát szeretnének kiadni a szerkesztők, de az Alapítvány a kiadás jogát magának tartja fenn.

A történet azt jelzi, hogy erős, határozott szerkesztő nélkül még egy négyoldalas lap sem tud folyamatosan megjelenni, s ha ez a személy meghal vagy megválna a laptól, a lap elvesztheti eredeti kvalitásait, megszűnik vagy meg többszöröződik.

A téma és forma követelményei nem azonosak a lap íróinál, rajzolóinál. A téma – a szegénység, a hajléktalanság mindennapjai, eredete és kilátástalansága – fontosabb, mint a közlések formája. A terjedelem szűkössége ugyanakkor kedvez a kötöttebb formáknak, a lapban rövidek a prózai írások, dalformában, olykor szonettformában jelennek meg a versek, rövid levelekben fogalmazódnak meg segélykérések, szerelmi vallomások, megszakadt kapcsolatok utáni vágyakozások. Az utcáról, hajléktalanszállásokról, kórházakból összegyűjtött történeteket olykor szikár formában közlik a lap írói, a költők néha még az Úristent is ridegen, keményen szólítják meg, más írásokban viszont bugyog az érzelem, az ellágyulás. A képregények között van nyilvánvalóan fordítás – talán az említett angol lapból –, a rajzok között megjelenik magyar költő soraival készült képvers: Buczkó Csaba 1999. december 25-én egy széles tenyérbe síró lányfejet rajzol, és mellé írja Petőfi sorait: „*Még kér a nép, most adjatok neki!*”

A lap igyekszik világtávlatokban szemlélni önmagát: egy újságíró (Mayer Evelin) tájékoztatást ír a világ minden táján élő hajléktalanokról, a szerkesztők közlik II. János Pál pápa hajléktalanokkal kapcsolatos egyik megnyilatkozását – sűrű aláhúzásokkal, kiemelésekkel adva nyomatékot az egyházfő aggódo szavainak. A lap értékét mégsem az idézetek (Petőfi, Ady, a *Miatyánk*, Rodin GONDOLKODÓ-jának reprodukciója) adják, hanem a botladozó amatőrírások, rajzok, versek. A legtöbbnek műfaja arckép, önarckép, helyzetkép. Az arcképek között előfordul BRFK-fantomkép, kutya koldus mankóval, ahol a kutya is mankót tart mellső lábai alatt, hajléktalan az útszélen, újságpapírral takarózva egy padon, a pad alatt tábla: *Fűre lépni tilos!* Egy másik hajléktalan pincei ágyon télikabátban, kalapban 1999 júniusában, a következő egy italmérésben népszerű slágert énekelve.

„*Nem tudom, az életemet hol rontottam én el!*” – ez a sor több írásnak is mottója lehetne, nemcsak az említett, italozó férfit ábrázoló rajznak.

A hajléktalanok írásaiban valós, illetve olykor a körülvevő társadalom által gerjesztett bűntudat van jelen ismétlődő *mea culpa* formációkban. Az önemésztő írások, rajzok mellett megjelennek a vágykép-rajzok: Rózsák Rozikának ölelkező párral, kottafoszlányok a FOHÁSZ melletti versnél („*keress meg / irgalmad írdát / dörzsöld sebembe / Isten!*” – Szennay Ilona verse), elegáns férfi ezerforintosokkal teli nagy marok mögött Hollósi György András versét illusztrálva („*Álmaimban én is voltam boldog / kit csókoltak csalfa cifra nők / Álmaimban úr voltam és gazdag*”). Egy kicsi rajzon Lesi András FÉNYLEÁNY című verse alatt táncos mozdulattal férfi térdel, fölötte három szív repked. Az 1998. július 10. szám címlapján a vágykép kis falusi ház kerettel. Van rajzokkal díszített levél kézírással, melyen sokszoros átrajzolásból megjelenik a görög Pegazus, a költők szárnyas lova, másutt inkább rémkép egy kétféjű sárkány retentenesen lepusztult kocsmá belsejében. Kedélyes vágykép ismét egy kis kör alakú, kővel szegélyezett fürdőmedence, melyben meztelenül fürdözik a csöves, előtte nimfa vagy sellő önt vizet a medencébe. Nem lehet tudni, hogy a vágyképek vagy az elriasztó valóság képei közé sorolható-e a csodás Kálvin téri kuka ábrázolása, melyben 1998. december 10-én soha nem látott mennyiségű szemét gyűlt össze. Különösen díszesek a karácsonyi számok, a lapban ez az ünnep a hajléktalanok számára is sok örömet ígér.

A történeti aktualizálás sem idegen a laptól, a történelem, a saját történetük megannyi ridég, szomorú esemény.

Sorsdöntő hajléktalantörténeti esemény a metróból való kiűzetés, melyet a rajzoló a kiűzetés ószövetségi jelenetének ábrázolása alá rajzol, öreg, rongyos emberpár rendőr általi kiűzetését jelenítve meg. A rendőr alaposan fel van fegyverkezve (spray, pisztoly, bilincs, gumibot), a túlélésben bízó idős házaspár két teli szatyorral baktat kifelé. Ungi Tibor halála után kevesebb a jó rajz, egy azonban figyelemre méltó, áttörés az optimizmus felé: a fejlécen is megjelenő téglafalat fényes nap „töri át”, előtte virág és madár.

A líratermést nem nevek, nem egész versek, de nagyon jól sikerült versrészletek jellemzik. Olykor a részbeni kölcsönzések is a „nagy művészet” dimenziói felé mutatnak. „*Földi föltom: úgy csodálják az égben / S égi fényem: embernek*

messzeség” – írja Radványi Tibor. „*Csupa ránc lett arcom / öregszem, öregszem / A villanyt leoltom, / mert nagyon szégyellem*” – írja Lesi András. „*Mint meztelen csigák / Nincs fejük felett fedél, / Pihennek kutyák vackán / Élnek kutyák vacsoráján*” – írja Hollósi György András. A kutyák, a hajléktalanok sorstársai megjelennek egy híres LGT-koncert utáni másnapot ábrázoló helyzetképben Szennay Ilona versében: „*loncsos kutyák / vakognak / körbe-körbe / szilánkok között / sárosan – fontosan / örömmünnepe / hordalékait / gyűjtögetik / hajléktalanok / borongós / másnap*”.

Az állatok nevében a Teremtőt szólítja meg egy Topis nevű versíró 1998. június 10-én: „*Mondd, e füleket dísznak szánva / fejemre miért kaptam Én? / S a számat elhagyva e szó IA miért nem zenél? / S tán játékos kedvedben / teremteted szegény csigát? / Ki házával lassan csúszva előre / várja a halált az országúton, / hol kocsi robognak / s az úton egy sem juthat át?*”

Van olyan eset is, mikor politikus szenvedélyek fűtik a lap íróit, felszólalnak az értelmetlen háború ellen a „végekről”. A hajléktalanok bűntudatát oldja egy-egy filozofikus jellegű sor: „*Amit a sors ránkéért, / azt nem kerülhetjük el, / de azért hidd el, valahol / nekünk is élni kell*” – olvashatjuk az 1999. január 10. számban.

Ha történetileg próbáljuk vizsgálni a hajléktalanlétet, visszatekinthetünk egészen a kőkorszakig. Akkor is lehettek barlanglakók s olyan emberek, akiknek sem házuk, sem barlangjuk, semmiféle menedékük nem volt az időjárás, a vadállatok és a jobb körülmények között élő embertársaik ellen. Melegebb éghajlaton könnyebb hajléktalannak lenni – ez jutott eszembe évekkel ezelőtt Los Angelesben, mikor egy tengerparti sétány környékén a fák alatt meghúzódó hajléktalan-alvóhelyeket láttam, melyek közelében zuhanyzókat is felállítottak a negyed hajléktalanjai számára. Mikor ezt a látványt elmeséltem egy helyi lakosnak, elvitt olyan távolabbi városnegyedbe, ahol egyetlen fát sem lehetett látni, más növényt sem, csak hamuszürke házakat és hamuszürke embereket. Negyven évvel ezelőtt még pezsgő élet volt itt – hallottam a felvilágosítást –, csak aztán valamiért tönkrement a környék, lassan minden luxus eltűnt, minden kultúrvozás elhalványult, és akik a házakban laktak, rosszbabul élnek, mint a másik negyed hajléktalanjai.

Egy pusztuló kultúra romjain csövezhetett, hordozhatott az antik világ filozófus hajlékta-

lanja. Életformája már századokkal korábban példa volt filozófusok elmélkedésében. „*Akarjátok az igazságot hallani?*” – így kezdi elmélkedését a másik Erószról Platón *LAKOMÁ*-jában Szókratész, s azt is kijelenti, hogy ezt az igazságot egy prófétanótól, Diotimától tanulta. „*Erósz egy koldusasszony fia – s ez meg is látszik a sorsán: először is örökké szegény... durva és elvadt, mezítláb és hajléktalan, földön alvó és takaratlan... s örökös társa a szükség.*” (Telegdi Zsigmond fordítása.) Ez az Erósz, a jóra és boldogságra vágyakozás démona nem más, mint a nagy és fondorlatos szerelem, minden emberi alkotás és cselekvés forrása Platón szerint. A hajléktalan, mezítláb próféta több alkalommal jelenik meg az igazság hírnökeként az eurázsiai kultúrkörben. Így járt városról puszta, pusztából tengerpartra, tengerpartról hegyek közé Keresztelő Szent János és Jézus is elküldetése éveiben, nem volt állandó lakásuk, s ott aludtak, ahol befogadták őket. Hasonló létformát hagytak tanítványaikra is.

A középkorban nagy költők, zenészek éltek hasonló életet, teljesítményüket olykor fizetség, máskor elutasítás fogadta. A legújabb kori hajléktalanság kevésbé tisztelt létforma. A jóléti társadalmak peremén ott sorakoznak, szoronganak a hajléktalanok, s míg – például hazánkban is – törvény tiltja, hogy valaki fedél nélkül állatot tartson hasznára vagy szórako-

zására, nem védi törvény fedél nélkül élő embertársainkat.

A hajléktalanok társadalmát ellentétek szaggatják, a kis juttatásokért többen vetekednek. Ez a torzsalkodás megfigyelhető a *Fedél nélkül* című lap írásaiban, terjesztési gyakorlatában is. Törvényeket szab a hajléktalan számára a társadalom, egymásnak is előírnak viselkedési formákat a hajléktalanok. „*Álljon oldalra! – üvöltötte véreres szemmel egy polgár egy tiszta ruhába öltözött, de zacskót cipelő férfinak a buszon –, magának mindig oldalt van a helye!*”

A férfi tisztán, szépen válaszolt, a másik viszont kis híján megütötte. Senki nem avatkozott a szóváltásba, a hajléktalan, amennyire csak tudott, oldalra húzódott.

A *Fedél nélkül* 1999. december 30-án tiszta fehér lapot ábrázoló rajzzal jelent meg. Az új évezred tiszta lapja – hirdette a rajz címe. A rajz nem a felemelkedés programja, hanem a szenvedések törvényszerű folytatásának elfogadása. Buczkó Csaba verse – ironikusan – az ember erkölcsének kiteljesedésében remél gazdagságot az „*öntudatra ébredt*” hajléktalanok. A *Fedél nélkül* fillérekből jelenik meg – mégis van jövőtudata szerkesztőinek, szerzőinek, nem egy évre, nem egy évtizedre, hanem egy egész új évezredre.

Szabó Júlia